

УДК 159.923-051.11

Сербін-Жердецька Інна Анатоліївна

кандидат психологічних наук,

ст. психолог відділу психологічного забезпечення

Головного управління Національної поліції України в Одеській області

s.v.odessa@mail.ru

ORCID 0000–0003–2800–4727

ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИБОРУ В СТРУКТУРІ СТРАТЕГІЙ ЖИТТЄВИХ ВИБОРІВ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню суб'єктивних та соціальних чинників професійного вибору в структурі стратегій життєвих виборів працівників Національної поліції України.

Встановлено, що переважна обумовленість життєвих виборів такими суб'єктивними чинниками, як зацікавленість, порада друзів та покликання вказує на адекватність стратегій життєвих виборів досліджених працівників органів внутрішніх справ.

Ключові слова: життєвий вибір, життєвий шлях, ситуація вибору, стратегія вибору, професійне самовизначення.

Постановка проблеми. Життєвий шлях залежить не лише від знання, свідомості, самосвідомості, але від особистості в цілому, життєві вибори як відповідь особистості на ті або інші обставини і події є ефектом її цілісної структури, яка заломлює, опосередковує усі зовнішні дії — події і обставини життя. Сьогодні психологічні процеси життєвих виборів необхідно розглядати як ядро, системотворний чинник особистості. Під ситуацією вибору ми розуміємо не тільки сам момент вибору, а й соціально обумовлені обставини його вчинення.

Мета статті: аналіз результатів емпіричного дослідження суб'єктивних та соціальних чинників професійного вибору в структурі стратегій життєвих виборів працівників Національної поліції України.

Короткий огляд публікацій за темою. В сучасній психологічній науці часові аспекти розвитку свідомості особистості, її життєвого шляху широко представлені як класичними (К. О. Абульханова-Славська, Т. В. Березіна), так і новітніми дослідженнями (З. О. Кіреєва, Т. М. Титаренко), які розкривають різні аспекти життєвого світу особистості. У зарубіжній психології найбільш цікавим проблемам вибору були присвячені дослідження Л. Фестінгера, К. Левіна, П. Шутца та ін.).

Виклад основного матеріалу. Нами було проаналізовано суб'єктивні чинники життєвих виборів працівників Національної поліції. Результати частотного аналізу наведені в таблиці.

Наведена таблиця свідчить, що найбільш важливим чинником є *зацікавленість професією* працівника поліції (57,2 % респондентів). Другим

за значущістю є такий чинник, як *порада друзів* (40,9 %). Цінність наявності вірних друзів виступає як соціальний ресурс молодого фахівця і пов'язана з потребою у підтримці та взаємодопомозі. Третє місце в ієрархії суб'єктивних чинників займає *покликання* (35,2 %). Наступним за ієрархічною позицією суб'єктивним чинником життєвого вибору професійного самовизначення виступала категорія *популярність* (29,6 %).

Таблиця

Ієрархія суб'єктивних чинників життєвого вибору стосовно професії працівниками органів внутрішніх справ

Чинники, що зумовили вибір	Частка респондентів (%)		Кількість респондентів (n)		
	Так	Ні	Так	Ні	
1	Зацікавленість	57,2	42,8	182	136
2	Порада друзів	40,9	59,1	130	188
3	Покликання	35,2	64,8	112	206
4	Популярність	29,6	70,4	94	224
5	Не було вибору	20,8	79,2	66	252
6	Порада батьків	20,1	79,9	64	254
7	Для вмінь та навичок	15,1	84,9	48	270
8	Для кар'єри	10,7	89,3	34	284
9	Байдужість	4,4	95,6	14	304
10	Для зв'язків	3,1	96,9	10	308

Серед опитаних працівників поліції лише 20,8 % осіб зазначили, що при здійсненні життєвого вибору стосовно майбутньої професії в них як такого вибору не було (категорія «*відсутність вибору*»). Такі відповіді свідчать про складності з рефлексією власних стратегій життєвого вибору. *Порада батьків* виступала чинником, який також мав середній рівень значущості в ієрархії суб'єктивних чинників (20,1 %). Важливість ролі сім'ї, зокрема характер відносин між дітьми та батьками в процесі професійного самовизначення відзначають і багато видатних дослідників. Інструментальні суб'єктивні чинники життєвого професійного вибору, а саме *для вмінь та навичок*, *для кар'єри*, *для зв'язків*, а також *байдужість* — характеризувались низьким пріоритетом в розглянутій ієрархії. Вони займали відповідно сьому (15,1 %), восьму (10,7 %), десятю (3,1 %), та дев'яту (3,1 %) позиції в рейтингу. Отже переважна обумовленість життєвих виборів такими суб'єктивними чинниками як зацікавленість, порада друзів, покликання, вказує на адекватність стратегій життєвих виборів досліджених працівників поліції. Встановлено, що життєвий вибір стосовно майбутньої професійної діяльності визначається різними суб'єктивним чинниками. Ці чинники існують в певній ієрархічній структурі: ті передумови, що реалізують суб'єктивність працівників органів внутрішніх справ, завжди знаходяться на більш високому місці, вони відображають провідні мотиви та установки особистості.

Проведемо аналіз вибірки працівників внутрішніх справ і проаналізуємо особливості структури суб'єктивних чинників життєвого вибору. Необхідно зауважити, що параметр *зацікавленості* був дуже сильно пов'язаний із параметром *покликання*. Очевидно, що досліджені працівники поліції

пов'язували власний інтерес до правоохоронної діяльності із відчуттям покликання до цієї професії. Можливо, для них складно було розрізнити, які суб'єктивні смисли свідчили про зацікавленість роботою працівника органів внутрішніх справ, а які — про покликання. Отже ці суб'єктивні чинники є дуже близькими за змістом. До зазначених чинників є близькими такі параметри, як *популярність* та *для вмінь та навичок*. Часто зацікавленість або відчуття покликання до професії викликались у респондентів її популярністю, престижем, позитивним іміджем у суспільстві. Суб'єктивний чинник *порада батьків* був тісно пов'язаний із *байдужістю* респондентів стосовно їхнього професійного вибору. Відповідно зв'язок між цими категоріями можна пояснити тим, що часто вплив батьків на професійне самовизначення має не тільки консультативно-дорадчий характер, але й може приймати форму тиску та безпелеяційного вирішення долі власної дитини. З цими параметрами виявив просторову близькість такий параметр, як *не було вибору*. Показник суб'єктивного чинника *порада друзів* був досить близько розташованим до таких показників як: *для кар'єри* та *для зв'язків* — які характеризували прагматичні установки при здійсненні життєвого вибору стосовно професії.

Отже нами було встановлено наступні тенденції. Додатній полюс першої розмірності формують такі суб'єктивні чинники, як *популярність*, *зацікавленість*, *покликання* та *для вмінь та навичок*. Від'ємний полюс першої розмірності формує такий суб'єктивний чинник, як *не було вибору*. Додатній полюс другої компоненти складають такі параметри, як *порада друзів*, *для кар'єри*, *для зв'язків*. Від'ємний полюс створюють такі параметри: *порада батьків*, *для вмінь та навичок*, *байдужість*.

Психологічним змістом першої компоненти є протиставлення автономії, суб'єктності, самодетермінації особистості її пасивному реагуванню на середовищні чинники. Відповідна перша компонента була означена як «*Самодетермінація — реактивність*». В свою чергу психологічним змістом другої компоненти є два взаємопов'язані конструкти. Перший конструкт характеризує дихотомія, що описує джерело впливу на здійснення життєвого вибору: з одного боку, це вплив друзів, з іншого — вплив батьків. Другий конструкт характеризує дихотомія сприйняття цінності професії, а саме орієнтація на зовнішню цінність професії (для зв'язків та кар'єри), або орієнтація на внутрішню цінність професії (для власних знань, умінь та навичок). Назва для другої компоненти були комплексною: «*Вплив друзів (зовнішня цінність) — вплив батьків (внутрішня цінність)*».

З метою побудови класифікації досліджених працівників поліції за суб'єктивними чинниками життєвого вибору застосовувався кластерний аналіз. Найбільш оптимальною виявлялася чотирьохкластерна модель. Усього в кластерні групи були об'єднані 318 випробуваних, що склало 100 % від усієї вибірки. До першого кластеру з даного числа було віднесено 66 досліджених працівників поліції (20,75 %), до другого — 70 респондентів (22,01 %), до третього — найбільшого за кількістю досліджених — 96 (30,19 %), до четвертого — 86 (27,04 %).

Якісними характеристиками першого кластеру були такі суб'єктивні чинники, як *не було вибору та байдужість*. Цей кластер отримав назву «Реактивний вибір». В нього увійшли працівники поліції, життєвий вибір яких стосовно професійного самовизначення характеризували ситуативні реакції або їхня тотальна відсутність. Якісними показниками другого кластеру виступали показники *порада батьків, порада друзів та для зв'язків*. Даний кластер був означений як «Зовнішній вплив». Респонденти, що сформувавши його, інтеріоризували суб'єктивні критерії інших осіб і керувались ними як власними суб'єктивними чинниками. Третій кластер був відокремлений такими якісними критеріями, як *зацікавленість та для кар'єри*. Його було названо «Когнітивне самовизначення». Досліджувані, що увійшли до вказаного кластеру, формують свій професійний вибір на основі бажання дізнатись нового у процесі бажаної професійної діяльності. Склад четвертого кластеру формувався високою часткою таких параметрів, як *покликання, популярність та для вмінь та навичок*. В цей останній кластер увійшли правоохоронці, що орієнтувались на емоційно забарвлені суб'єктивні чинники при здійсненні життєвого вибору стосовно майбутньої професії. Даний кластер дістав відповідну назву — «Емоційне самовизначення».

Для аналізу взаємозв'язків між соціально-демографічними показниками використовувався критерій ϕ_c Крамера. Аналіз за допомогою даного критерію дозволив встановити, що місце народження працівників пов'язане з такими суб'єктивними чинниками, як *не було вибору* ($\phi_c = 0,187$, $p = 0,025$) та *байдужість* ($\phi_c = 0,057$, $p = 0,850$). Серед тих, хто народився в Одесі, 38,9 % респондентів зазначили, що в них не було вибору в ситуації обиравання професії. У тих, у кого місцем народження був інший обласний центр, ствердну відповідь на це питання дали 18,5 % працівників органів внутрішніх справ, передмістя Одеси — 0,0 %, райцентр — 6 %, інший населений пункт — 20,7 %. Також серед тих правоохоронців, хто народився в Одесі, 16,7 % респондентів відповіли, що їм було байдуже стосовно власного професійного вибору. У тих, у кого місцем народження був інший обласний центр, на байдужість вказали 0,0 % працівників органів внутрішніх справ, передмістя Одеси — 0,0 %, райцентр — 8,7 %, інший населений пункт — 4,4 %. Отже реактивним вибором стосовно важливих життєвих подій (на прикладі прийняття рішення про професію працівника органів внутрішніх справ) характеризуються в першу чергу мешканці крупного міста. Показник *зацікавленості* був тісно пов'язаним із кількістю дітей в батьківській родині ($\phi_c = 0,157$, $p = 0,020$). Якщо в родині була єдина дитина, то вона, тобто респондент, зазначала свою зацікавленість як суб'єктивний чинник вибору професії у 63,6 % випадків, якщо дві дитини, то у 61,0 % випадків. В багатодітних родинях зацікавленість професією відзначали лише 43,2 % респондентів. Таким чином, чим більше було дітей в родині, тим менше вони використовували когнітивне самовизначення для свого професійного вибору. Якщо батько респондента працював в органах внутрішніх справ, то це сприяло тому, що респонденти при своєму професійному виборі намагались прислуховуватись до порад батьків.

Зв'язок між питанням «Чи працював батько в органах внутрішніх справ?» та показником *порада батьків* був статистично значущим ($\phi_c = 0,217$, $p < 0,001$). В таких сім'ях 44,4 % респондентів відповіли, що для них при професійному самовизначенні важливими є поради батьків, тоді як в родинах, де батько не працював правоохоронцем, лише 17,0 % звертали увагу на пораду батьків. У випадку, коли батько досліджуваного правоохоронця не працював в органах внутрішніх справ, то це сприяло тому, що респонденти при своєму професійному виборі намагались прислуховуватись до порад друзів. Коефіцієнт асоціації між питанням «Чи працював батько в органах внутрішніх справ?» та показником *порада друзів* був статистично значущим ($\phi_c = 0,176$, $p = 0,002$). В сім'ях, де батько був правоохоронцем, лише 16,7 % респондентів прислуховувались до порад друзів, тоді як в контрастній групі — 44,0 %. З досліджень, присвячених мотивації працівників органів внутрішніх справ, відомо, що позитивне ставлення членів сім'ї співробітника гарантує йому психологічний комфорт.

Розглянувши вплив соціально-демографічних передумов на суб'єктивні чинники життєвого вибору працівників органів внутрішніх справ, розглянемо які існують стійкі типи правоохоронців стосовно здійснених життєвих виборів. Вибір розглядається як діяльність, яка має свої етапи протікання і регулюється актуальними та потенційними життєвими цінностями. Основна функція вибору — це смислове регулювання життя, яке здійснюється через вибір діяльностей. З метою побудови класифікації досліджених працівників органів внутрішніх справ за здійсненими життєвими виборами також, як і вище, застосовувалась процедура двокрокового кластерного аналізу. Його параметрами були всі показники, що характеризують здійснені життєві вибори працівників органів внутрішніх справ, а саме:

1. Життєвий вибір стосовно *отримання вищої освіти*;
2. Життєвий вибір стосовно *укладення шлюбу*;
3. Життєвий вибір стосовно *народження дітей*.

Найбільш оптимальною виявлялася двохкластерна модель. Для даної моделі критерій Акайке був рівний 2100,968, а відношення мір відстані було максимальним — 3,130 (при трьохкластерній моделі 1,329, при чотирьохкластерній моделі — 1,667). Усього в кластерні групи було об'єднано 318 випробуваних, що склало 100 % від усієї вибірки. До першого кластеру — найбільшого за кількістю досліджених — з даного числа було віднесено 204 досліджених працівників органів внутрішніх справ (64,2 %), до другого — 114 респондентів (35,8 %).

З метою розкриття психологічного змісту отриманих кластерів нами було проаналізовано співвідношення життєвих виборів в виділеній кластерній структурі.

До першого кластеру увійшли ті досліджені працівники поліції, які вже здійснили власні життєві вибори: переважна кількість з представників першого кластеру отримали вищу освіту, уклали офіційний шлюб та народили як мінімум одну дитину. Представники другого кластеру у переважній більшості зволікали зі здійсненням вказаних виборів.

За допомогою однофакторного дисперсійного аналізу нами було з'ясовано, що представники першого та другого кластеру відрізняються один від одного за показником віку ($F = 168,186$; $p = 0,001$). Середній вік представників першого кластеру склав $34,000 \pm 5,845$ років. Середній вік представників другого кластеру склав $25,597 \pm 4,949$. Очевидно, що чим більше вік представників дослідженої вибірки, тим більше шансів, що вони здійснять свої власні життєві вибори. Тому нас цікавлять респонденти, що являють собою крайні варіанти: ті, що здійснили власні життєві вибори в молодому віці, і ті, що зволікали зі здійсненням зазначених життєвих виборів, навіть знаходячись у середньому віці.

Висновки. Були досліджені суб'єктивні та соціальні чинники професійного вибору в структурі стратегій життєвих виборів працівників поліції. Встановлено, що переважна обумовленість життєвих виборів такими суб'єктивними чинниками як зацікавленість, порада друзів та покликання, вказує на адекватність стратегій життєвих виборів досліджених працівників органів внутрішніх справ. Інструментальні суб'єктивні чинники життєвого професійного вибору, а також байдуже ставлення характеризувались низьким ієрархічним пріоритетом. Виявлено структуру взаємозв'язків між суб'єктивними чинниками життєвого вибору, яка описується двома ортогональними компонентами: «Самодетермінація — реактивність» та «Вплив друзів (зовнішня цінність) — вплив батьків (внутрішня цінність)».

Список використаних джерел і літератури

1. Андреева Г. В. Професійна мотивація співробітників органів внутрішніх справ: особливості інституційного впливу / Г. В. Андреева // Право і Безпека. — К.: Наукова думка, 2009. — № 2. — С. 206–211.
2. Салихова Н. Р. Ценностно-смысловая организация жизненного пространства личности / Н. Р. Салихова. — Казань: Казан. ун-т, 2010. — 452 с.
3. Тищенко С. П. Покликання — свідчення обдарованості / С. П. Тищенко // Обдарована дитина. — К.: Педагогіка, 2014. — № 10. — С. 38–50.

REFERENCES

1. Andreeva, G. V. (2009). *Profesiynna of motivaciya spivrobotnikov organiv vnutrishnih sprav: osoblivosti instituciynogo vplivu* [Professional motivation of employees of organs of internal affairs: features of institutional influence]. K.: Naukova dumka [in Ukrainian].
2. Salihova, N. R. (2010). *Cennostno — smislovaya organizaciya zchiznennogo prostranstva lichnosti* [Valued-semantic organization of vital space of person]. Kazan : Kazan. in -t [in Russian].
3. Tischenko, S. P. (2014). *Poklikannia — svidchennia obdarovanosti* [Calling is a certificate of gift]. K.: Pedagogika [in Russian].

Сербин-Жердецкая Инна Анатольевна

кандидат психологических наук,

ст. психолог отдела психологического обеспечения

Главного управления Национальной полиции Украины в Одесской области

**ФАКТОРЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ВЫБОРА В СТРУКТУРЕ
СТРАТЕГИЙ ЖИЗНЕННЫХ ВЫБОРОВ СОТРУДНИКОВ
НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИЦИИ УКРАИНЫ**

Исследованы субъективные и социальные факторы профессионального выбора в структуре стратегий жизненных выборов работников органов внутренних дел. Установлено, что обусловленность жизненных выборов такими субъективными факторами, как заинтересованность, совет друзей и призвание указывает на адекватность стратегий жизненных выборов исследованных работников органов внутренних дел.

Ключевые слова: жизненный выбор, жизненный путь, ситуация выбора, стратегия выбора, профессиональное самоопределение.

Serbin-Zcherdecka Inna

candidate of psychological Sciences,

senior psychologist Department of psychological support

Chief Directorate National police of Ukraine

in the Odessa region

**THE FACTORS OF OCCUPATIONAL CHOICE IN THE STRUCTURE
OF ELECTIONS STRATEGIES OF EMPLOYEES OF THE NATIONAL
POLICE OF UKRAINE**

Abstract

Way of life depends not only on knowledge, consciousness, self-consciousness, but of the whole personality, life choices as a response of the individual to certain circumstances and events are the effect of its holistic structure that refracts, mediates all external actions, events and circumstances of life. Today psychological processes life choices need to be considered as the core sistematiki personality factor.

In modern psychological science temporal aspects of the development of consciousness of the individual, its life is widely represented as a classical (Col. A. Abulkhanova-Slavskaya, T. V. Berezina), and the latest research (Of. A. Kireeva, T. M. Titarenko), which reveal different aspects of the life-world of the individual.

Were investigated subjective and social factors of occupational choice in the structure of elections strategies of police officers. Established, that the conditionality of life choices such subjective factors as the interest, advice from friends and the vocation, indicates the adequacy of the strategies researched life choices of employees of bodies of internal Affairs. Tool subjective factors life professional choices, as well as indifferent attitude was characterized by low hierarchical priority. We have identified the structure of the relationships between subjective factors of life, which is described by two orthogonal components: «Semideterminate — reactivity and Influence of friends (external value) — the influence of parents (intrinsic value)».

Key words: vital choice, course of life, situation of choice, strategy of choice, professional self-determination.

Стаття надійшла до редакції 17.02.2017